

Trzy horyzonty znaczeniowe „edukacji dla bezpieczeństwa”

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest ustalenie znaczenia coraz częściej używanej konstrukcji słownej – „edukacja dla bezpieczeństwa”, której przypisywane są intuicyjne znaczenia i tymczasowe sensory, zależące od kontekstu użycia i wpisania w dany kadr referencyjny. „Edukacja dla bezpieczeństwa” może oznaczać wszystko, przysparzając kłopotliwej wieloznaczności, albo nic, co ogranicza możliwość porozumienia w obrębie środowisk nią zainteresowanych.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Główny problem badawczy zawiera się w pytaniu: Czym obecnie w pedagogice jest „edukacja dla bezpieczeństwa? Zastosowano metodę analizy literatury przedmiotu, aktów prawnych oraz działalności Zespołu Edukacji dla Bezpieczeństwa KNP PAN, którego autorzy są członkami.

PROCES WYWODU: Na podstawie analizy wyróżniono trzy horyzonty znaczeniowe (prekonceptualizacje) „edukacji dla bezpieczeństwa” i dokonano ich charakterystyki.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Z przeprowadzonej analizy wynika, że „edukacja dla bezpieczeństwa” może być obecnie w pedagogice rozumiana jako: (1) całościowa praktyka edukacyjna, (2) przedmiot szkolny oraz (3) przedmiot badań. Wyznaczone tu horyzonty znaczeniowe są jednocześnie możliwymi konceptualizacjami „edukacji dla bezpieczeństwa” w najbliższej przyszłości.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Współistnienie wskazanych tu prekonceptualizacji sprzyja ich wzajemnym oddziaływaniom wspierających dalszy rozwój perspektywicznie skutkująco wyłonieniem się nowej subdyscypliny – pedagogiki bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo podlega dynamicznym zmianom i nie posiada stałego poziomu zorganizowania, dlatego „edukacja dla bezpieczeństwa” powinna być traktowana jako proces całościowy, składowa idei *life long learning*. W „edukacji dla bezpieczeństwa” jako przedmiocie szkolnym dominują treści bezpieczeństwa cywilnego, a przedmiot ten traktowany jest w szkołach jako drugorzędny. W dyskursie pedagogicznym „edukacja dla bezpieczeństwa” coraz częściej zastępuje popularne dotąd „wychowanie dla/do pokoju”.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** **EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA, BEZPIECZEŃSTWO, PEDAGOGIKA**

ABSTRACT

The three semantic horizons of "education for safety"

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of the article is to establish the meaning of the more and more frequently used construct – "education for safety", to which intuitive meanings and temporary meanings are assigned, depending on the context of use and being included in a given frame of reference. "Education for safety" can mean anything, causing a troublesome ambiguity or nothing, which limits the possibility of understanding its within the circles concerned.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The main research problem is contained in the question: What is "education for safety" in contemporary pedagogy? The research method is the analysis the subject literature, legal acts and the activities of the Education for Safety Association of the Polish Academy of Sciences.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Based on the analysis, three semantic horizons (pre-conceptualization) of "education for safety" were distinguished and characterised.

RESEARCH RESULTS: The analysis shows that "education for safety" can now be understood in pedagogy as: (1) lifelong educational practice, (2) school subject and (3) research subject. The semantic horizons are also possible conceptualisations of "education for safety" in the future.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The coexistence of the pre-conceptualizations indicated here favours their mutual interactions supporting further development, which leads to the emergence of a new subdiscipline – pedagogy of safety. Safety is under dynamic changes and does not have a constant level of organization, therefore "education for safety" should be treated as a lifelong process, a component of the idea of life long learning. In "education for safety" as a school subject, the content of civil safety dominates, and this subject is treated as secondary in schools. In the pedagogical discourse, "education for security" more and more often replaces "education for peace".

→ **KEYWORDS:** EDUCATION FOR SAFETY, SAFETY, EDUCATION

Wstęp

„Edukacja dla bezpieczeństwa” coraz wyraźniej zaznacza swoje miejsce w pedagogice. Odzwierciedla się to w rosnącej liczbie autorskich i oryginalnych publikacji naukowych z tego zakresu oraz w organizowaniu i formalizowaniu naukowej współpracy pedagogów zainteresowanych zagadnieniem bezpieczeństwa. Przykładem tego jest powołanie Zespołu Edukacji dla Bezpieczeństwa przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, którego inauguracyjne posiedzenie odbyło się 27 stycznia 2017 roku w gmachu Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.

Ponadto w szkołach realizowany jest przedmiot „edukacja dla bezpieczeństwa”, który zastąpił „przysposobienie obronne”. To z kolei spowodowało pojawienie się szerokiej

oferty studiów podyplomowych „Edukacja dla bezpieczeństwa”, dających prawo do nauczania tak samo nazywanego przedmiotu szkolnego.

W ten sposób „edukacja dla bezpieczeństwa” stała się modna, jej nazwa jest używana w różnych kontekstach i znaczeniach, wtargnęła w różne obszary praktyk społecznych, ujawniając jednocześnie swą nieostrość znaczeniową. Jest to zjawisko niekorzystne, ponieważ w obszarze nauki wywołuje problemy metodologiczne, wyrażające się między innymi tym, że „edukacji dla bezpieczeństwa” jako przedmiotowi badań naukowych przypisywane są różne desygnaty myśli, więc nie wiadomo – i najczęściej trzeba się domyślić – jak dany badacz rozumie „edukację dla bezpieczeństwa”, o której wypowiada sądy. Wynika też z tego niemożność wypracowania w miarę spójnego paradygmatu metodologicznego, będącego jednym z warunków pomyślnej współpracy naukowej, natomiast w sferze praktyki edukacyjnej (szkolnej i pozaszkolnej) utrudnia to opracowywanie założeń programowych dla kształcenia na przedmiocie „edukacja dla bezpieczeństwa”. Od problematyki bezpieczeństwa nie da się uciec, przenika ona bowiem wszystkie wymiary życia współczesnego człowieka bez względu na to, w jakim środowisku on żyje, jaki jest jego status materialny, wykształcenie i poglądy (Bera, 2017, s. 13; Gołębiowski, 2015, s. 7-8; Pieczywok, 2011, s. 75-77), co zostało szczególnie unaocznione w obliczu zagrożenia COVID-19.

Czym zatem jest „edukacja dla bezpieczeństwa” w pedagogice i jaki jest jej status? Znalezienie odpowiedzi na to pytanie pomoże skoncentrować naukowy wysiłek badaczy na określonym i względnie spójnym polu dociekań, będzie sprzyjać lepszemu porozumiewaniu się osób w tę edukację zaangażowanych i może podnieść jakość działań w sferze praktyki.

Wyznaczenie horyzontów znaczeniowych

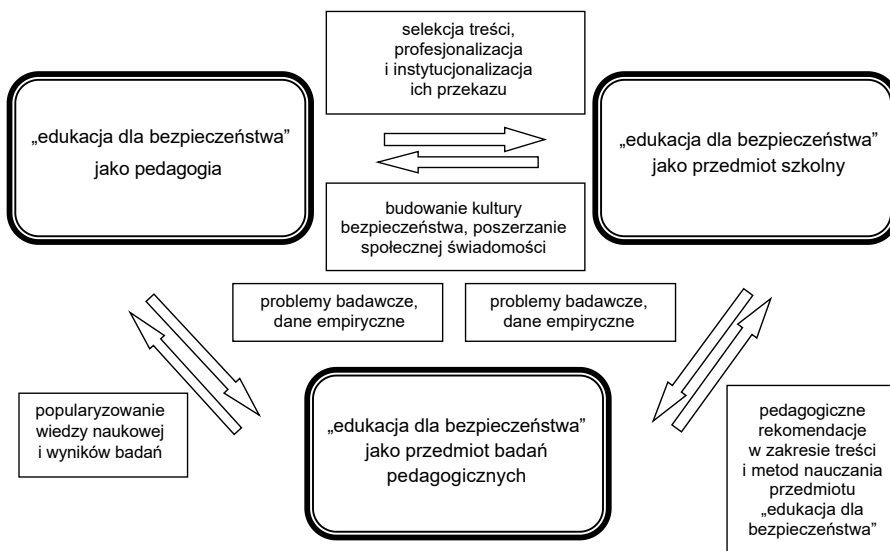
Analiza literatury przedmiotu (m.in. Urych i Orzyłowska, 2020; Kamiński, 2020; Bera i Kwiatkowski, 2019; Skrabacz, 2019; Menkes, 2018; Wątorok, 2018; Bera, 2017; Majer i Urbanek, 2016; Skrabacz i Loranty, 2016; Jarmoszko i in., 2016; Maciejewski, 2014; Drabik, 2013; Pieczywok, 2011; Kunikowski, 2002; Cieślarczyk, 2010; Stępień, 2010, 1999; Świniarski, 1997, 1999; Rosa 2005, 1995) pozwala zidentyfikować trzy współczesne prekonceptualizacje „edukacji dla bezpieczeństwa”:

- „edukacja dla bezpieczeństwa” jako pedagogia, czyli społecznie realizowany całościowy paradygmat edukacyjny,
- „edukacja dla bezpieczeństwa” jako przedmiot realizowany w procesie kształcenia,
- „edukacja dla bezpieczeństwa” jako przedmiot badań pedagogicznych.

Powyższe horyzonty znaczeniowe są obecnie dominujące i dlatego tylko one będą tu przedmiotem analizy, chociaż możliwe jest wyróżnienie jeszcze innych perspektyw, np. „edukacja dla bezpieczeństwa” jako zadanie do (z)realizowania stawiane placówkom systemu oświaty, „edukacja dla bezpieczeństwa” jako dział wiedzy w przyszłości możliwy do wyodrębnienia się jako subdyscyplina pedagogiki albo „edukacja dla bezpieczeństwa” jako kierunek (specjalność, specjalizacja) studiów.

Pomiędzy tymi trzema prekonceptualizacjami „edukacji dla bezpieczeństwa” zachodzą związki i relacje polegające na tym, że pomyślny przebieg procesów edukacyjnych wymaga poczucia względnego bezpieczeństwa u osób w te procesy zaangażowanych. Jednocześnie w obliczu współczesnych zagrożeń do zapewnienia bezpieczeństwa potrzebne są coraz bardziej profesjonalne działania edukacyjne oparte na wiedzy naukowej oraz własna aktywność poznawcza na przestrzeni całego życia.

Rycina 1. Relacje pomiędzy trzema konceptualizacjami „edukacji dla bezpieczeństwa”

Źródło: opracowanie własne

Edukacja dla bezpieczeństwa jako całościowa praktyka edukacyjna (pedagogia)

„Edukacja dla bezpieczeństwa” jako społeczna praktyka edukacyjna ma swoją genezę w przysposabianiu obronnym młodzieży, którego historia sięga początków polskiej państwowości. Położenie geograficzne Polski powodowało, że jej terytorium często stawało się polem walk i obszarem militarnych zagrożeń. Dlatego ludność tu zamieszkująca miała świadomość konieczności przygotowania młodzieży do czekających ich w przyszłości zagrożeń, co szczególnie egzemplifikowało się w wychowaniu rycerskim. Poza stanem rycerskim umiejętności władania bronią i walki nabywane były przez młodzież w relacjach międzypokoleniowych w rodzinach i społecznych praktykach. Poszukując na gruncie pedagogiki stanowisk łączących procesy socjalizacyjne (społeczne) i edukacyjne,

uwagę należy zwrócić na zaproponowaną przez Zbigniewa Kwiecińskiego w połowie lat 90. ubiegłego wieku koncepcję dziesięciościanu edukacji, w której jako dwa z dziesięciu procesów składowych edukacji wyróżnił on socjalizację pierwotną i wtórną. Dodanie do edukacji określenia „dla bezpieczeństwa” wskazuje na bezpieczeństwo jako „sektor” – używając określenia Petera Bergera i Thomasa Luckmanna (Berger i Luckmann, 2010, s. 204) – procesów socjalizacyjnych. Bezpieczeństwo zajmuje w nich ważną rolę, ponieważ jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, której zaspokojenie pozwala na prawidłowy i pomyślny rozwój we wszystkich wymiarach życia. Abraham Maslow uznał potrzebę bezpieczeństwa za jedną z podstawowych potrzeb, od której ważniejsze są tylko potrzeba powietrza, wody i pożywienia (Maslow, 1990, s. 72-92). Natomiast społeczna i indywidualna świadomość tej potrzeby jest wprost proporcjonalna do uświadamiania sobie przez jednostki i społeczeństwa różnego rodzaju zagrożeń, których Polacy często doświadczali od początków państwowości. Bezpieczeństwo w tak rozumianej „edukacji dla bezpieczeństwa” jest ogólnoludzką i społeczną wartością oraz elementem edukacji nieformalnej.

„Edukacja dla bezpieczeństwa” w tym rozumieniu jest rodzajem pedagogii, czyli społeczno-kulturowym systemem służącym kształtowaniu takich zachowań i zdolności życiowych członków społeczeństwa, które sprzyjają budowaniu bezpieczeństwa w wymiarze jednostkowym i społecznym. Jeżeli przyjąć za Kwiecińskim, że edukacja ma prowadzić do aktywnej samorealizacji i uosabiania wartości społeczno-kulturowych (Kwieciński, 1995, s. 13), to w celu realizacji tego postulatu konieczne jest – tuż po zaspokojeniu potrzeb fizjologicznych – zaspokajanie potrzeby bezpieczeństwa. Związek edukacji i bezpieczeństwa dobrze ilustruje i nieco wyjaśnia zaproponowany w połowie lat 90. XX wieku przez Kwiecińskiego dziesięciościan edukacji, w którym w każdej ze ścian odnaleźć można wątek bezpieczeństwa: bezpieczeństwo globalne, cybernetyczne, ekologiczne (globalizacja), wewnętrzne państwa, stabilność ustroju (etatyzacja), bezpieczeństwo narodowe (nacionalizacja), pewność trwania etosu (zawodowego, grupowego) (socjalizacja wtórna), bezpieczeństwo zatrudnienia i rozwoju zawodowego, bezpieczeństwo pracy (polityzacja, biurokratyzacja, profesjonalizacja), poczucie bezpieczeństwa rodziny i w rodzinie (socjalizacja pierwotna), zapewnienie wolnego dostępu do wytworów kultury (inkulturacja i personalizacja), przestrzeganie prawa w zakresie bezpieczeństwa (wychowanie i jurydyfikacja), wiedza, umiejętności i nawyki z zakresu bezpieczeństwa, gotowość i zdolność niesienia pomocy innym (kształcenie i humanizacja) oraz bezpieczeństwo zdrowotne (hominizacja).

„Edukacja dla bezpieczeństwa” jest tu więc całokształtem intuicyjnych i niezamierzonych (socjalizacja pierwotna i wtórna) oraz intencjonalnych i zamierzonych oddziaływań społeczno-kulturowych grup i jednostek, w którym dominuje problematyka bezpieczeństwa i jest on skoncentrowany na poszerzaniu obszaru indywidualnego i ogólnego bezpieczeństwa, będącego warunkiem koniecznym przetrwania i rozwoju. W wymiarze indywidualnym „edukacja dla bezpieczeństwa” prowadzi do rozwoju sfery poznawczej, emocjonalno-uczuciowej i wolicjonalnej oraz wzrostu samoświadomości i refleksyjności, natomiast w wymiarze społecznym sprzyja reprodukowaniu właściwej dla danego

społeczeństwa „kultury bezpieczeństwa” rozumianej jako te elementy kultury ogólnej, które wpływają na stosunek ludzi do życia i zdrowia oraz stwarzają bezpieczną przestrzeń rozwoju. Elementy te to poziom skłonności do ryzyka, społeczne uznawane wzorce i podzielane wzory postępowania w sytuacjach zagrożenia, skłonność do korygowania postępowania w następstwie popełnionych błędów, sposób oceniania zachowań ryzykownych, społeczna świadomość zagrożeń, postawy wobec ryzyka i obowiązujące standardy bezpieczeństwa (Studenski, 2000, s. 1). Tak rozumiana „edukacja dla bezpieczeństwa” nie stanowi odrębnego systemu instytucji oświatowych ani nie jest traktowana jako profesjonalna działalność pedagogiczna, ale jest ważnym elementem składowym edukacji nieformalnej i pozaformalnej oraz rozbudzania, kształtowania i umacniania świadomości w zakresie bezpieczeństwa (por. Stępień, 1999a, 1999b). Najczęściej jest przypadkowa, incydentalna, przygodna, realizowana na podstawie potocznych wyobrażeń i ludzkiej intuicji, w której tylko pewne elementy mogą mieć naukowe uzasadnienie. Ma ona walor prorozwojowy w odniesieniu do jednostek i konsolidujący w odniesieniu do grup i społeczeństw, którego znaczenie może czasowo wzrastać, np. w sytuacji spodziewanego zagrożenia.

Edukacja dla bezpieczeństwa jest obecnie przedsięwzięciem całożyciowym, będącym składową idei *life long learning*, co wyraża się głównie w organizowaniu szkoleń z zakresu bezpieczeństwa w miejscach pracy, permanentnych medialnych kampaniach społecznych na temat np. bezpieczeństwa ruchu drogowego, bezpieczeństwa w internecie („w sieci”), bezpieczeństwa danych osobowych („RODO”), bezpieczeństwa zdrowotnego (COVID-19), edukacyjnych działaniach wojska, policji, straży pożarnej, fundacji, stowarzyszeń i organizacji proobronnych. Jej celem jest umożliwienie dzieciom, dorosłym i seniorom pełnego i bezpiecznego uczestnictwa w życiu społecznym, rozwijanie kompetencji i odwagi do przeobrażania świata oraz zaspokajania ciekawości poznawczej. Stale pojawiające się nowe zagrożenia we wszystkich obszarach życia człowieka powodują, że nie jest i w przyszłości nie będzie możliwe „jednorazowe” (na etapie kształcenia formalnego) przygotowanie do bezpiecznego życia. Dlatego edukacja dla bezpieczeństwa jako pedagogia dzieci, dorosłych i seniorów będzie dalej się rozwijać równoległe do dwóch kolejnych jej konceptualizacji.

Edukacja dla bezpieczeństwa jako przedmiot realizowany w procesie kształcenia

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym, w szczególności pojawieniem się świata wirtualnego (cyberprzestrzeni), skomplikował się charakter zagrożeń. Tym samym edukacja nieformalna i pozaformalna, chociaż bardzo ważna, stała się niewystarczająca i konieczna była formalizacja, profesjonalizacja i instytucjonalizacja dotąd rozproszonych i nieprofesjonalnych działań z zakresu „edukacji dla bezpieczeństwa”.

„Edukację dla bezpieczeństwa” w znaczeniu zasobu wiedzy, umiejętności i kompetencji możliwych do realizacji w procesie kształcenia na tak samo nazywanym przedmiocie

rozpropagowali w połowie lat 90. ubiegłego wieku przedstawiciele nauk wojskowych z Akademii Obrony Narodowej, przypisując tym samym „edukacji dla bezpieczeństwa” militarną proveniencję. Pierwszym oficjalnym państwowym dokumentem zawierającym takie rozumienie „edukacji dla bezpieczeństwa” była *„Edukacja dla bezpieczeństwa. Informacja”* wydana w 2004 roku przez Departament Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, w której czytamy:

Pojawiające się w ostatnim czasie nowe zagrożenia i wyzwania, których skalę uświadomiły nam tragiczne wydarzenia w Stanach Zjednoczonych, w Hiszpanii czy Rosji oraz wzrost poczucia zagrożenia terroryzmem wśród społeczeństwa powodują, że zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa są powszechnie dyskutowanym problemem (...) Odpowiednia edukacja w tym zakresie, polegająca na wykształceniu właściwych postaw społecznych, rozwinięciu świadomości oraz nauczeniu racjonalnych zachowań w obliczu zagrożeń jest jednym z podstawowych warunków stabilności i trwałości bezpieczeństwa kraju. Zmieniające się uwarunkowania społeczne wskazują także na potrzebę dostosowania działań podmiotów administracji na rzecz Edukacji dla bezpieczeństwa (*Edukacja dla bezpieczeństwa. Informacja*, 2004, s. 5).

Ustalono, że „edukacja dla bezpieczeństwa” stanowi obszar współpracy Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji. Oba te ministerstwa miały koordynować działania edukacyjne w zakresie bezpieczeństwa. Koordynacja polegała na tym, że resorty podległe MSWiA, czyli Komenda Główna Policji, Komenda Główna Państwowej Straży Pożarnej i Komenda Główna Straży Granicznej opracowywały założenia programowe, które były realizowane głównie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, ponieważ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. nr 67 z 1996 r., poz. 329, z późn. zm.) w art. 1 ust. 16 jako jedno z podstawowych zadań systemu oświaty określa upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowanie właściwych postaw wobec zagrożeń i sytuacji nadzwyczajnych. Charakterystyczne jest, że w dokumencie tym nie było mowy o Ministerstwie Obrony Narodowej. Nieobecność MON-u spowodowała, że w obecnie obowiązującej podstawie programowej¹ nie ma zagadnień wojskowych, a dominuje bezpieczeństwo cywilne. Zmiana nazwy z „przysposobienia obronnego” na „edukację dla bezpieczeństwa” była też odpowiedzią na zmianę charakteru zagrożeń i oczekiwań społecznych. Wyrażane przez opiniotwórczych ekspertów stanowisko, że ryzyko konwencjonalnego konfliktu zbrojnego jest mało prawdopodobne, skierowało uwagę władz oświatowych na szersze rozumienie bezpieczeństwa, akcentujące zdolność społeczeństwa jako całości i tworzących je jednostek do radzenia sobie w wieloma innymi zagrożeniami, jak np. awarie, katastrofy (naturalne), klęski żywiołowe, terroryzm, epidemie, choroby zakaźne i uzależnienia, czego wspólnym mianownikiem jest zagadnienie pierwszej pomocy. W ten sposób wyłonił się nowy przedmiot szkolny – „edukacja

¹ Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z dnia 30 sierpnia 2012 r., poz. 977).

dla bezpieczeństwa”, który ma charakter głównie cywilny i został usytuowany w zadaniach systemu oświaty i wprowadzony do kanonu przedmiotów szkolnych.

„Edukacja dla bezpieczeństwa” jako przedmiot szkolny realizowany był w gimnazjach od 1 września 2009 roku do momentu ich likwidacji, a w szkołach ponadgimnazjalnych od 1 września 2012 roku. Od 1 września 2019 roku (po likwidacji gimnazjów) obowiązuje w VIII klasie szkoły podstawowej oraz I klasie szkoły średniej i branżowej w wymiarze 1 godziny tygodniowo².

Treści kształcenia poruszają takie kwestie, jak międzynarodowe i krajowe podstawy prawne ochrony ludności, obrona cywilna, ochrona przed skutkami różnorodnych zdarzeń, zagrożenia nuklearne, substancje toksyczne, ostrzeganie i alarmowanie przed zagrożeniami, ale najwięcej miejsca poświęcono zagadnieniu pierwszej pomocy. Zgodnie z Rozporządzeniem...:

W ramach przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa uczniowie odbywają przysposobienie obronne i zdobywają umiejętności z zakresu zachowania się w sytuacjach kryzysowych. Zadaniem nauczyciela jest wyrabianie u uczniów nawyków oraz opanowanie zasad działania ratowniczego, szczególnie z zakresu udzielania pierwszej pomocy podczas wypadku lub innych zagrożeń. Podczas zajęć edukacyjnych obejmujących ćwiczenia w zakresie udzielania pierwszej pomocy i ratownictwa, w oddziałach liczących więcej niż 30 uczniów wskazany jest podział na grupy (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego, Dz.U. z dnia 1 lutego 2017 r., poz. 356).

Dąży się do skorelowania treści nauczania przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa z innymi przedmiotami (np. wychowaniem fizycznym, biologią) oraz z programem wychowawczo-profilaktycznym szkoły. Lekcje są uzupełniane innymi formami organizacyjnym procesie kształcenia, takimi jak wizyty w jednostkach służb mundurowych, prelekcje, wykłady, spotkania z kombatanami, ekologami, psychologami, udział w konkursach i olimpiadach, których zakres jest zbieżny z problematyką przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Przedmiot ten uznawany jest za drugorzędny, co wyraża się w tym, że często jest nauczany na polecenie dyrektora przez nauczycieli, np. geografów, biologów, wuefistów jako drugi przedmiot, z którym się nie identyfikują. Ponadto wyposażenie szkół w środki dydaktyczne potrzebne do jego nauczania jest bardzo skromne. Jednak w świetle ostatnich globalnych wydarzeń pandemicznych, braku perspektyw na szybką normalizację, a nawet zapowiedzi kolejnych pandemii, „edukacja dla bezpieczeństwa” wyrasta na jeden z najważniejszych przedmiotów nie w kontekście szkolnych egzaminów, ale codziennego życia.

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z dnia 1 lutego 2017 r., poz. 356).

Edukacja dla bezpieczeństwa jako przedmiot badań w pedagogice

Za Thomasem S. Kuhnem, można przyjąć, że paradygmat dostarcza uczonym nie tylko mapy postępowania badawczego, ale i pewne wskazówki kartograficzne, powodujące, że wraz ze zmianą paradygmatu następują zazwyczaj istotne przemiany kryteriów wyznaczających uprawnione problemy i rozwiązania (Kuhn, 2001, s. 194).

W przypadku „edukacji dla bezpieczeństwa” zmiana paradygmatyczna nastąpiła w ostatnich latach XX wieku i pierwszych latach XXI wieku i polegała na przyjęciu przez większość naukowców nowego rozumienia bezpieczeństwa. Tak jak do tego czasu bezpieczeństwo było brakiem zagrożeń militarnych, tak nowe zagrożenia XXI wieku (np. zanieczyszczenie środowiska, katastrofy naturalne i komunikacyjne, terroryzm, ataki cybernetyczne, pandemia) odmieniły naukową problematykę bezpieczeństwa. „Nowe” bezpieczeństwo przestało być domeną nauk wojskowych, które skoncentrowały się na problematyce obronności³, a stało się przedmiotem badań różnych dziedzin i dyscyplin naukowych oraz badań interdyscyplinarnych. Proces ten sformalizowany został w 2011 roku, kiedy to w dziedzinie nauk społecznych została powołana nowa, odrębna dyscyplina naukowa – nauki o bezpieczeństwie⁴.

O ile „edukacja” jest przedmiotem badań pedagogiki, to badania nad „bezpieczeństwem” prowadzone są w obrębie wielu nauk. Brunon Hołyst (2014) wskazuje, że „bezpieczeństwo” jest interdyscyplinarną kategorią pojęciową, która może być rozpatrywana na gruncie takich nauk jak: biologia, medycyna, ekologia, antropologia, kulturoznawstwo, etyka, psychologia, socjologia, prawo, politologia, ekonomia, prakseologia, cywilizacja techniczna i inżynieria. Nie wymienia on jednak pedagogiki, choć zagadnienia bezpieczeństwa i edukacji dla bezpieczeństwa zajmują w niej coraz ważniejsze miejsce, czego dowodzi rosnąca liczba autorskich i oryginalnych naukowych publikacji oraz pojawienie się nowych kręgów relacji naukowych, w tym organizowanie i formalizowanie się naukowej współpracy⁵ pedagogów zainteresowanych zagadnieniem bezpieczeństwa, na przykład w ramach Zespołu Edukacji dla Bezpieczeństwa KNP PAN.

„Edukacja dla bezpieczeństwa” coraz wyraźniej wyodrębnia się jako przedmiot badań w pedagogice, o którym pedagodzy formułują twierdzenia na podstawie empirycznych i teoretycznych badań pedagogicznych oraz implikując do pedagogiki wiedzę na temat bezpieczeństwa z obszaru innych nauk. Perspektywicznie może to skutkować

³ Nauki wojskowe na mocy Uchwały Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 28 stycznia 2011 zmieniającej uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Monitor Polski z 21 lutego 2011 r., nr 14, poz. 149), zostały z dniem 24 marca 2011 roku skreślone z listy dziedzin nauki w Polsce. W miejsce nauk wojskowych zostały powołane w dziedzinie nauk społecznych dwie nowe dyscypliny: nauki o bezpieczeństwie oraz nauki o obronności.

⁴ Dyscyplina naukowa „nauki o bezpieczeństwie” utworzona została Uchwałą Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 28 stycznia 2011 r. zmieniającą uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Monitor Polski z 21 lutego 2011 r., nr 14, poz. 149).

⁵ Efektem naukowej aktywności członków zespołu jest m.in. raport: Bera i Kwiatkowski, 2019.

wyłonieniem się nowej subdyscypliny – „pedagogiki bezpieczeństwa”⁶. Nazwą tą postuluje się już między innymi Ryszard Bera, wyjaśniając, że:

Pedagogika bezpieczeństwa, wywodząca się z szeroko rozumianej edukacji dla bezpieczeństwa, ma szansę stać się subdyscypliną pedagogiki rozumianą jako wychowanie personalne do bezpieczeństwa i dla bezpieczeństwa. Stoi przed nią przede wszystkim zadanie wypracowania właściwego dla siebie paradygmatu. Dlatego pedagogika bezpieczeństwa powinna rozpatrywać problem zagrożeń występujących we współczesnym świecie oraz wskazywać drogi i sposoby im przeciwdziałania, aby zapewnić rozwój jednostki we wszystkich wymiarach (Bera, 2017, s. 16).

W przyszłości „edukacja dla bezpieczeństwa” będzie przedmiotem badań nowej subdyscypliny pedagogicznej – pedagogiki bezpieczeństwa. Proces budowania integralności i autonomiczności pedagogiki bezpieczeństwa już się rozpoczął, choć obecnie jest ona normatywnym dyskursem przedstawiającym określoną perspektywę myślową o słabym i dyskusyjnym statusie metodologicznym, podobnie jak w przypadku „pedagogiki miejsca”, „pedagogiki zabawy” lub „pedagogiki twórczości”. Można przypuszczać, że w ramach „pedagogiki bezpieczeństwa” będą się mieścić zarówno badania naukowe, społeczna refleksja nad ich wynikami oraz rekomendacje dla praktyki⁷. Ponadto ponieważ bezpieczeństwo posiada zarówno charakter interdyscyplinarny (postrzeganie bezpieczeństwa z różnych perspektyw w obszarze styku różnych dziedzin naukowych), jak i transdyscyplinarny (wykraczanie bezpieczeństwa poza sztywne granice wyznaczające dziedziny naukowe) (Cieślarczyk, 2011, s. 133), to jej rozwój będzie dokonywał się w relacjach z innymi subdyscyplinami pedagogicznymi (dydaktyka, teoria wychowania, andragogika) oraz różnymi dziedzinami wiedzy (psychologia, socjologia, politologia, nauki o bezpieczeństwie)⁸.

Obecnie badanie „edukacji dla bezpieczeństwa” musi więc odbywać się na styku różnych dziedzin wiedzy, z których każda, badając „swój” wymiar bezpieczeństwa, dostarcza

⁶ Obecnie określenie „pedagogika bezpieczeństwa” oznacza specjalności lub specjalizacje studiów na kierunku pedagogika.

⁷ Tadeusz Lewowicki zwraca uwagę, że ze względu na złożoność „materii edukacyjnej” zasadne jest przyjmowanie wieloparadygmatyczności i wielowymiarowości pedagogiki, a postrzegać ją należy w trzech wymiarach: „jako naukę, jako refleksję o wychowaniu i jako obszar praktyki społecznej” (Lewowicki, 2013, s. 24).

⁸ Powołanie Uchwałą Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 28 stycznia 2011 r. zmieniającą uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych nowej dyscypliny naukowej, jaką są nauki o bezpieczeństwie, wchodzącej w skład dziedziny nauk społecznych, stanowi wyzwanie dla „edukacji dla bezpieczeństwa” w zakresie poszukiwania tożsamości naukowej. „Edukacja dla bezpieczeństwa” nie może zajmować się jedynie bezpieczeństwem rozumianym instrumentalnie jako brak fizycznych zagrożeń w dychotomicznej relacji bezpieczeństwo–zagrożenie, ponieważ jest to przedmiot zainteresowania nauk o bezpieczeństwie. Nie może ona też polegać na nauczaniu bezpieczeństwa, ponieważ grozi to redukcją jej do dydaktyki (lub metodyki) bezpieczeństwa. Stąd konieczne są wysiłki budowania pedagogicznego rozumienia „bezpieczeństwa” na podstawie badań naukowych.

teoretycznych podstaw do rozwoju „edukacji dla bezpieczeństwa”. Badania te prowadzone są według metodologii wąsko i praktycznie rozumianej, obejmującej wybór metod badań, analizę danych, opracowywanie modeli i tworzenie teorii wyjaśniających, czym jest „edukacja dla bezpieczeństwa”. Równolegle potrzebne są badania pedagogiczne, ukazujące humanistyczny charakter „edukacji dla bezpieczeństwa”, traktujący „edukację dla bezpieczeństwa” jako wartość oraz dotyczące indywidualnego poczucia bezpieczeństwa, intelektualnych i osobowych skłonności do ryzyka ograniczającego możliwości rozwojowe, na co zwraca uwagę m.in. Bera:

(...) idzie tutaj nie tylko o świadomość obronną, ale również o aktywność twórczą, nie tylko o walkę w obronie i konserwowaniu lub zapobieganiu zmianom w istniejącym stanie rzeczy, ale i tworzenie i konstruowanie nowego stanu rzeczy. (...) W poszukiwaniu możliwości samorealizacji człowiek potrzebuje pedagogiki bezpieczeństwa (...) oparcia w tym, co stabilne, co nadaje sens ludzkiemu godnemu życiu. Dlatego odwołuje się on do świata wartości, czyniąc z nich filary własnej egzystencji, oraz pragnie ładu, porządku i względnej stabilizacji. We współczesnym świecie, pełnym napięć, konfliktów i zagrożeń, na nowo trzeba odczytywać trwale wartości kultury europejskiej, by czynić świat bardziej bezpiecznym (Bera, 2017, s. 15-16).

Usytuowanie „edukacji dla bezpieczeństwa” jako przedmiotu badań na pograniczu nauk powoduje, że jest to przedmiot wieloaspektowy, złożony, wielowątkowy i różnie identyfikowany, co przysparza wielu metodologicznych problemów. „Badania z pogranicza” (*examining from the borderland*) są jednak niezmiernie istotne dla rozumienia wielowymiarowej rzeczywistości edukacyjnej (Palka, 2006, s. 304).

Podsumowanie

„Edukacja dla bezpieczeństwa” jest stosunkowo nowym zagadnieniem zawierającym głównie nowe, ale też wcześniej znane w pedagogice myśli i idee. Rosnąca pozycja „edukacji dla bezpieczeństwa” wywołana została nie tyle wzrostem zainteresowaniem samą edukacją, co bezpieczeństwem. Spowodowane jest to głównie tym, że kierunki rozwoju nauk społecznych są związane z cywilizacyjnymi przemianami, politycznych napięciami i społecznymi problemami, których centrum obecnie stanowi bezpieczeństwo.

Paralelne funkcjonowanie „edukacji dla bezpieczeństwa” w trzech zaprezentowanych tu konceptualizacjach uznać można za zjawisko naturalne i korzystne. Powstająca między tymi konceptualizacjami przestrzeń może być polem napięć, ale też wzajemnych oddziaływań tworzących nowe jakości i wspierających dalszy rozwój edukacji dla bezpieczeństwa w wyznaczonych tu horyzontach.

BIBLIOGRAFIA

- Bera, R. (2017). Pedagogika bezpieczeństwa w kontekście współczesnych zagrożeń w życiu społecznym. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J. Paedagogia-Psychologia* 30(4), 11-18.
- Bera, R. i Kwiatkowski, S.M. (red.). (2019). *Młodzież wobec współczesnych zagrożeń w życiu społecznym*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Berger P.L. i Luckmann T. (2010). *Spoleczne tworzenie rzeczywistości* (J. Niżnik, tłum., wyd. 2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cieślarczyk, M. (2010). Współczesne postrzeganie edukacji do bezpieczeństwa i obronności. W: J. Kunikowski (red.), *Bezpieczeństwo i obronność w świetle współczesnych wyzwań i potrzeb. Ujęcie naukowe, pedagogiczne i edukacyjne* (s. 121-135). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Cieślarczyk, M. (2011). Metody badań w naukach o bezpieczeństwie. W: B. Wiśniewski (red.), *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych* (s. 128-134). Szczytno: Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji.
- Drabik, K. (2013). *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Edukacja dla bezpieczeństwa. Informacja*. (2004). Warszawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego.
- Filek, J. (1984). Pseudowychowanie. *Studia Socjologiczne*, 227(10), 165-178.
- Gołębiowski, J. (2015). *Anatomia bezpieczeństwa*. Warszawa: Difin.
- Holyst, B. (2014). *Bezpieczeństwo. Ogólne problemy badawcze* (T. 1). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jarmoszko, S., Kalita, C. i Maciejewski, J. (2016). *Nauki społeczne wobec problemu bezpieczeństwa (wybrane zagadnienia)*. Siedlce: Wydawnictwo UPH.
- Kamiński, P. (red.). (2020). *Edukacja w bezpieczeństwie i obronności*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Kuhn, T.S. (2001). *Struktura rewolucji naukowych*. Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Kunikowski, J. (2002). *Wiedza i edukacja dla bezpieczeństwa*. Warszawa: Bellona.
- Kwieciński, Z. (1995) *Socjopatologia edukacji*. Olecko: Mazurska Wszechnica Nauczycielska.
- Lewowicki, T. (2013). Filozofia i pedagogika. Tradycja i współczesność związków inspirujących teorię i praktykę edukacyjną. W: M. Dudzikowa (red.), *Colloquia Communia. Filozofia pedagogice, pedagogika filozofii* (s. 17-24). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Maciejewski, J. (2014). *Grupy dyspozycyjne. Analiza socjologiczna*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Majer, P. i Urbanek A. (2016). *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*. Warszawa: Editions Spotkania.
- Maslow, A.H. (1990). *Motywacja i osobowość* (P. Sawicka, tłum.). Warszawa: „Pax”.
- Menkes, J. (2018). Wychowanie dla pokoju versus wychowanie do wojny. Wartości uniwersalne wobec wyzwań globalnych. *Horyzonty Wychowania*, 17(41), 215-223.
- Moore, R. (2006). Socjologia edukacji (A. Sulak, A. Kacmajor, S. Pikiel, E. Zaremba i K. Rogowski, tłum.). W: B. Śliwowski (red.), *Pedagogika* (t. 2, s. 415-486). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- Palka, S. (2006). *Metodologia, badania, praktyka pedagogiczna*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Pieczwok, A. (2011). *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa. Konteksty – zagrożenia – wyzwania*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Rosa, R. (1995). *Filozofia bezpieczeństwa*. Warszawa: Bellona.

- Rosa, R. (2005). *Filozofia i edukacja dla bezpieczeństwa. Wybrane aspekty ontologiczne, aksjologiczne i prakseologiczne*. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. Dz.U. z dnia 1 lutego 2017 r., poz. 356 (Polska).
- Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Dz.U. z dnia 30 sierpnia 2012 r., poz. 977 (Polska).
- Skrabacz, A. (red.). (2019). *Bezpieczeństwo i edukacja: edukacja elit XXI wieku bezpieczeństwo – wielorakie perspektywy: edukacja XXI wieku*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa.
- Skrabacz, A. i Loranty, K. (2016). *Bezpieczeństwo społeczne w demokratycznym państwie: perspektywa personalna i strukturalna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Studenski, R. (2000). Kultura bezpieczeństwa pracy w przedsiębiorstwie. *Bezpieczeństwo Pracy* 9, 17-20. <http://archiwum.ciop.pl/31063>
- Świniarski, J. (1997). *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*. Warszawa–Pruszków: Agencja Wydawnicza ULMAK.
- Świniarski, J. (1999). *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*. Warszawa: Departament Społeczno-Wychowawczy Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Uchwały Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 28 stycznia 2011 zmieniającej uchwałę w sprawie określenia dziedzin nauki i dziedzin sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych. *Monitor Polski* z dnia 21 lutego 2011 (Polska).
- Urych, I. i Orzyłowska A. (2020). *Wiedza o bezpieczeństwie w procesie dydaktycznym: kontynuacja i rozwój myśli pedagogicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz.U. 1996, nr 67 poz. 329 z późn. zm. (Polska).
- Wątołek, K. (2018). Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – wybrane rozwiązania prawne. W: R. Kochańczyk i P. Mięsiak (red.), *Edukacja na rzecz bezpieczeństwa – wielowymiarowa płaszczyzna* (s. 131-148). Katowice: Wydawnictwo Szkoły Policji.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>